

O'ZBEKISTONDAGI BAXSHICHILIK MAKTABLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17918410>

Jo'rayeva Guliruxsor Ulug'bek qizi

Qo'qon Davlat Universtiteti

Ta'lim va tarbiya nazariyasi yo'nalishi

tayanch doktoranti "Xalq ijodiyoti" kafedrasi o'qituvchisi

e-mail: Saritsa.tm@inbox.ru

mobile: +998903617576

Ilmiy rahbar

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti

*P.f.f.d professor **Jahongir Mamatqosimov***

mobile: +998 94 628 88 22

Annotatsiya

Mazkur ilmiy maqola O'zbekistondagi baxshichilik maktablari va ularning o'ziga xosliklarini, rivojlanish tarixini, hozirgi holatini tahlil qiladi. Baxshichilik san'ati, xalq musiqasining muhim tarkibiy qismi sifatida, O'zbekistonning boy madaniy merosini tashkil etadi. Maqolada, baxshichilikning nafaqat ijrochi san'ati, balki uning jamiyatdagi roli, milliy musiqani saqlashdagi o'rni va bugungi kunda unga bo'lgan talabning o'sishi ko'rib chiqiladi. Baxshichilik maktablari o'rtasidagi farqlar, tarbiyalash usullari, ijro texnikasi va zamonaviy davrda bu san'atning yangilanish jarayonlari haqida ham so'z yuritiladi. Shuningdek, maqolada O'zbekistondagi baxshichilik maktablari, ularning ta'lim tizimi va milliy musiqaning saqlanishi hamda rivojlanishiga qo'shgan hissasi haqida kengroq ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar

baxshichilik san'ati, xalq musiqasi, ijro texnikasi, milliy meros, baxshichilik maktablari, ta'lim tizimi, musiqiy madaniyat

ШКОЛЫ БАХШИ В УЗБЕКИСТАНЕ

Джураева Гулирухсор Улугбековна

Кокандского государственного университета

Направление: Теория образования и воспитания

Доктарант первой ступени

Кафедра «Народное творчество»

Преподаватель

E-mail: Saritsa.tm@inbox.ru

Мобильный: +998 90 361 75 76

Научный руководитель:

Институт искусства и культуры Узбекистана

Доктор философии в области искусств (Ph.D.), профессор Джахонгир

Маматкосимов

Мобильный: +998 94 628 88 22

Аннотация

В данной научной статье анализируются школы бахши в Узбекистане, их особенности, история развития и современное состояние. Искусство бахши, являясь важной составляющей народной музыки, составляет богатое культурное наследие Узбекистана. В статье рассматривается не только исполнительское искусство бахши, но и его роль в обществе, место в сохранении национальной музыки и растущий спрос на неё в наши дни. Также рассматриваются различия между школами бахши, методы обучения, исполнительская техника и процессы возрождения этого искусства в современную эпоху. В статье также представлена более подробная информация о школах бахши в Узбекистане, их системе образования и вкладе в сохранение и развитие национальной музыки.

Ключевые слова

искусство бахши, народная музыка, исполнительская техника, национальное наследие, школы бахши, система образования, музыкальная культура

BAKSHISH SCHOOLS IN UZBEKISTAN

Guliruxsor Jo'rayeva

Doctoral student of Kokand State University

Field of Study: Theory of Education and Upbringing

First-level Doctoral Candidate (PhD Student)

Department of "Folk Art"

Teacher

E-mail: Saritsa.tm@inbox.ru

Mobile: +998 90 361 75 76

Scientific Supervisor:

Uzbekistan State Institute of Arts and Culture

Doctor of Philosophy in Fine Arts (PhD), Professor Jahongir Mamatqosimov

Mobile: +998 94 628 88 22

Annotation

This scientific article analyzes the Bakhshi schools in Uzbekistan and their characteristics, history of development, and current status. The art of Bakhshi, as an important component of folk music, constitutes the rich cultural heritage of Uzbekistan. The article examines not only the performing art of Bakhshi, but also its role in society, its place in the preservation of national music, and the growing demand for it today. The differences between Bakhshi schools, methods of education, performance techniques, and the processes of renewal of this art in modern times are also discussed. The article also provides more extensive information about Bakhshi schools in Uzbekistan, their educational system, and their contribution to the preservation and development of national music.

Keywords

Bakhshi art, folk music, performance technique, national heritage, Bakhshi schools, education system, musical culture

KIRISH

O'zbekistonning musiqiy merosi xalq ijro san'atining ajralmas qismi bo'lib, uning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri baxshichilik san'ati hisoblanadi. Baxshichilik – nafaqat musiqiy ijro, balki xalqning o'ziga xos dunyoqarashini, qadriyatlarini, tarixiy an'analari va madaniyatini aks ettiruvchi san'at turi hisoblanadi. Baxshilar xalq orasida o'zining ijro uslubi, musiqiy bilimlari va san'ati orqali alohida hurmatga sazovor bo'lgan va ularga tinglovchilarning chuqur e'tiborini jalb etgan.

O'zbekistonning turli hududlarida shakllangan baxshichilik maktablari o'ziga xos ta'lim tizimiga ega bo'lib, har bir maktabning o'ziga xos an'analari, ijro texnikalari va tarbiya metodlari mavjud. Baxshichilik maktablari nafaqat musiqiy san'atni o'rgatishda, balki jamiyatning ruhiy va madaniy hayotida muhim o'rin tutadi. O'zbek xalqi uchun baxshichilik san'ati nafaqat badiiy estetik qiymatga ega, balki uning ichki mazmuni xalqning tarixiy yodgorliklari, urf-odatlar va qadriyatlarini saqlashda muhim vosita hisoblanadi.

Bugungi kunda baxshichilik san'ati nafaqat an'anaviy shakllarda, balki zamonaviy ijro uslublarida ham rivojlanib, yangi avlod baxshilarini tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi. Shuning uchun, bu maqolada O'zbekistonning baxshichilik maktablari tahlil qilinib, ularning tarixi, rivojlanish bosqichlari, hozirgi holati va kelajakdagi istiqbollari haqida so'z boradi. Baxshichilik maktablarining o'ziga xos jihatlari, ularning o'ziga xos tarbiya usullari va zamonaviy talablarga moslashuvi

bu tadqiqotning asosiy yo'nalishlaridir.

MATERIAL VA USULLAR

O'zbekistonning baxshichilik maktablarining o'ziga xos jihatlari, tarixiy rivojlanishi, ijro texnikalari va hozirgi holatlari o'rganildi. Tadqiqot ishlari bir nechta bosqichda amalga oshirildi va quyidagi materiallar hamda usullar asosida olib borildi. Birinchi bosqichda, O'zbekistonning baxshichilik san'ati va uning maktablari haqida mavjud ilmiy adabiyotlar, maqolalar, monografiyalar va dissertatsiyalar tahlil qilindi. Baxshichilik san'ati bo'yicha o'zbek olimlari, xalq musiqa mutaxassislari, etnomusiqashunoslar tomonidan yozilgan asarlar o'rganildi. Shuningdek, xalq ijrochilari va baxshilarning faoliyati haqida bo'lgan arxiv materiallari va intervyular asosida o'rganishlar olib borildi.[1;124]

Tadqiqotning ikkinchi bosqichida empirik ma'lumotlar to'plash usulidan foydalanildi. O'zbekistonning turli hududlarida joylashgan baxshichilik maktablariga tashrif buyurilib, ijrochilar va ustozlar bilan suhbatlar o'tkazildi. Ushbu suhbatlar orqali baxshichilikning zamonaviy holati, maktablar o'rtasidagi farqlar, ta'lim tizimi va ijro uslublari haqida ma'lumotlar yig'ildi. Baxshilar, o'quvchilar va musiqa pedagoglari bilan intervyular o'tkazildi, ular orqali baxshichilikning jamiyatdagi roli, tarbiyaviy va madaniy ahamiyati haqida fikrlar yig'ildi.

Baxshichilik san'ati maktablarida qo'llanilayotgan ta'lim metodologiyasi ham alohida o'rganildi. Baxshichilik maktablarida o'qitish usullari, darslar va individual mashg'ulotlarning samarasini aniqlash maqsadida o'quv rejalari va dasturlarini tahlil qilishdi. Shuningdek, baxshilarni tayyorlashda foydalaniladigan texnik vositalar va texnologiyalarga e'tibor qaratildi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

O'zbekistonning baxshichilik san'ati va uning maktablariga oid ilmiy adabiyotlar keng miqyosda o'rganilgan. Baxshichilik san'ati, xalq musiqasi va uning pedagogik aspektlari haqidagi tahliliy adabiyotlar, asosan, musiqashunoslik, etnomusika, xalq ijrochiligi va madaniyatshunoslik sohalarida ishlab chiqilgan. Mazkur bo'limda, baxshichilik san'ati haqida mavjud ilmiy adabiyotlar va ular asosida olib borilgan tadqiqotlar tahlil qilinadi.

Baxshichilik san'ati, O'zbekistondagi xalq musiqa merosining ajralmas qismi sifatida juda katta ahamiyatga ega. Baxshichilikning rivojlanish tarixi haqida bir qancha ilmiy asarlar mavjud. Masalan, N. Jo'rayev tomonidan yozilgan "O'zbek xalq musiqa san'ati" asarida, baxshichilik san'ati O'zbekistonning turli hududlarida shakllanganligini va uning o'ziga xos ijro uslublari ega bo'lganligini ta'kidlaydi. Baxshichilikning tarixiy taraqqiyoti, uning madaniy va ijtimoiy ahamiyati, xalqqa xizmat qilishdagi roli tahlil qilingan.[2;67]

Shuningdek, A. Nazarov o'zining "O'zbek musiqasida baxshichilik" nomli monografiyasida baxshichilikning o'ziga xos xususiyatlarini va uning musiqiy uslublari mukammal ravishda tahlil qiladi. U, ayniqsa, baxshichilikning tarixiy o'sish jarayonini va u bilan bog'liq ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarni o'rganadi. Ushbu tadqiqotda baxshichilik san'ati O'zbekistonning har bir hududida turli uslublarda rivojlanganligi va zamonaviy baxshilarni tayyorlashdagi metodik yondashuvlar haqida to'liq ma'lumotlar keltirilgan.[3;87]

Baxshichilik maktablarining ta'lim metodologiyasi va ularning pedagogik yondashuvlari haqidagi ilmiy adabiyotlar ham o'ziga xos o'rin tutadi. M. Sultonov "Baxshichilik san'ati va uning pedagogik rolini" o'rgangan. U o'z asarida baxshichilik maktablarining o'ziga xos pedagogik usullarini, o'quvchilarga baxshichilik san'ati haqida qanday ma'lumotlar berilishini va bu jarayonda an'anaviy usullarning ahamiyatini tahlil qiladi.

TADQIQOT NATIJASI VA UNING MUHOKAMASI

O'zbekistonning turli hududlarida joylashgan baxshichilik maktablari o'rtasida sezilarli farqlar mavjud. Har bir maktabning o'ziga xos ijro texnikasi, musiqiy shakllari va pedagogik metodlari mavjud. Masalan, Surxondaryo va Xorazm hududlaridagi baxshichilik maktablarining o'ziga xos uslublari va ijro texnikalari ajralib turadi. Surxondaryodagi baxshilar, ko'proq xalq musiqasining o'ziga xos shakllarini saqlab, an'anaviy yondashuvni qo'llashadi, Surxondaryodagi maktablar esa zamonaviy musiqiy shakllarni va ijro uslublarni qo'llashga moyil. Bu farqlar O'zbekistondagi baxshichilik san'atining boy va xilma-xil ekanligini ko'rsatadi.[4;98]

Baxshichilik maktablarida o'qitish usullari, asosan, an'anaviy pedagogik yondashuvlarga asoslangan. Baxshichilikning o'rganilishi ko'pincha bir ustoz tomonidan bir yoki bir nechta o'quvchini individual ravishda o'rgatish usuliga asoslanadi. Shuningdek, o'quvchilar o'z ijrolarini namoyish qilish, sahna faoliyatiga e'tibor qaratish va musiqiy asarlarni o'ziga xos uslubda ijro etish orqali o'rganadilar. Biroq, zamonaviy talablarga javob beradigan pedagogik metodlar, masalan, multimedia vositalarini qo'llash va texnologiyalarni integratsiya qilishda o'quv jarayonida ba'zi muammolar mavjud. Baxshichilik san'atining pedagogik metodologiyasi zamonaviy texnologiyalar yordamida yanada samarali bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi.(1-jadval)

1-jadval

1-jadval: O'zbekistonning baxshichilik maktablarining xususiyatlari

Hudud	Baxshichilik maktabi	Ta'lim tizimi	Ijro uslublari	Pedagogik metodlar
Samarqand	Samarqand baxshichilik	Kombinatsiyalangan yondashuv	Shashmaqom, musiqiy drama	Gruppa mashg'ulotlari,

	maktabi		uslub	innovatsion texnologiyalarni qo'llash
Surxondaryo	Surxondaryo baxshichilik maktabi	Interaktiv ta'lim	Xalq musiqasi, milliy raqs va qo'shiqlar	Multimediya vositalaridan foydalanish, sahna ko'nikmalarini rivojlantirish
Buxoro	Buxoro baxshichilik maktabi	An'anaviy o'quv rejalari	Xorazm va Buxoro uslublari, xalq qo'shiqlari	Sahna mashg'ulotlari, o'quvchilarni ijodiy rivojlantirish
Xorazm	Xorazm baxshichilik maktabi	Zamonaviy ta'lim tizimi	Yangi va an'anaviy musiqiy shakllar, aralash uslub	Interaktiv texnologiyalar, ko'rgazmali darslar

O'zbekistonning turli hududlarida joylashgan baxshichilik maktablari o'rtasida o'ziga xos farqlar mavjud. Samarqand, Surxondaryo, Buxoro va Xorazm kabi hududlarda joylashgan maktablarning har biri o'zining tarixiy va madaniy xususiyatlariga mos ravishda rivojlangan. Har bir hududda o'qitish tizimi, ijro uslublari va pedagogik metodlar o'ziga xosdir.[5;34] Masalan, Surxondaryo hududidagi baxshichilik maktablari an'anaviy yondashuvni qo'llashadi, bunda baxshilarning ijro texnikasi va ta'lim jarayoni ko'proq individual ravishda amalga oshiriladi. Surxondaryo va Xorazm maktablari esa, zamonaviy texnologiyalarni va innovatsion metodlarni qo'llashda ilg'or yondashuvlarga ega.

Xorazm dostonchilik maktabi – O'zbekistonning eng mashhur baxshichilik (dostonchilik) markazlaridan biri.

Bu maktabda epik dostonlar va xalq og'zaki san'ati – doston, qo'shiqlar, musiqiy ijro orqali ijodiy tarzda saqlanadi. Xorazm dostonchiligida dostonlar ko'pincha ansambllar tomonidan, 3–5 kishidan iborat guruh bilan ijro etiladi: baxshi dutor yoki tor chaladi, unga g'ijjakchi, bulamonchi jo'rlik qiladi. Doston aytilishidan oldin "Peshrav", "Muxammasi ushshoq" kabi kuylar chalinar, so'ng epik doston aytiladi; doston tugagach esa "To'yingdan qaytsin" kabi yakuniy kuy ijro etiladi. Boshqa hududlardagi dostonchilikdan farqli ravishda – Xorazm maktabida doston asosan "ochiq ovoz" da, musiqali yo'sinda ijro etiladi.

Xorazm maktabida ijro etiladigan dostonlar: "Go'ro'g'li" turkumi, "Oshiq G'arib", "Oshiq Maxmud", "Tohir va Zuhra", "Layli va Majnun", "Tulumbiy" va boshqalar. Bu dostonlarda qahramonlarning his-tuyg'ulari, voqealar, sarguzashtlar she'riy va nasriy shakllarda bayon etiladi. Xorazm dostonchilik san'ati – xalq

og'zaki ijodining eng boy meroslaridan biri. Bu maktab orqali xalq tarixiy xotirasi, epik an'analari, musiqiy va poetik tajribalari avlod-dan-avlodga o'tib keladi. Surxondaryo baxshichilik maktabi – Janubiy O'zbekiston, asosan Surxondaryo viloyati (va ba'zan Qashqadaryo bilan bog'liq voha)ga xos dostonchilik san'ati markazi.

Bu maktab ko'plab tumanlar (masalan, Sherobod, Boysun, Denov va boshqalar) hamda qishloqlarga tarqalgan – ya'ni maktab faqat bir markaz emas, balki keng hududiy tarmoqqa ega. Surxondaryo–Qashqadaryo baxshichilik maktabida dostonlar ko'pincha bo'g'liq ovozda, do'mbira bilan, va "ichki ovoz + jo'rnavozlik" tarzida ijro etiladi.

Dostonlarning syujeti qahramonlik, xalq orzulari, ijtimoiy adolat kabi mavzularni o'zida jamlaydi. Bu dostonlar voqea-hodisalarni dramatik tarzda, epik hajmda bayon etadi.

Doston aytish faqat musiqiy va so'z bilan bog'liq emas: ijro jarayonida dramatik ifoda, ruhiy holatlarni ifodalash, "so'z + soz" uyg'unligi muhim. Surxondaryo baxshichiligining an'analari – asrlar davomida yashab kelgan. Lekin zamonaviy ijtimoiy va madaniy o'zgarishlar, yozma adabiyot va boshqa san'at shakllarining keng tarqalishi tufayli dostonchilikning avvalgi mavqeyi susaygan. Shunga qaramay, Surxondaryo baxshichiligi bugun ham mavjud – folklor tadbirlari, xalq san'ati festivallari, mahalliy ijro doiralari orqali saqlanib kelmoqda.

Bu maktablar nafaqat san'at, balki ma'naviy-meros – xalq qadriyatlarini, etnik xotira va ruhiy dunyosi uzviy nasl-avlodga uzatishda muhim rol o'ynaydi. Baxshichilik maktablarida qo'llanilayotgan pedagogik usullar, o'quvchilarga nafaqat musiqiy bilimlarni, balki xalqning madaniy va tarixi merosini ham o'rgatadi. O'quvchilarga musiqiy asarlarni ijro etishda, ularning texnik mahoratini oshirishda va sahna ko'nikmalarini rivojlantirishda an'anaviy yondashuvlar yordam beradi. Biroq, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, masalan, audiovizual vositalar va interaktiv mashg'ulotlar qo'llanilishi o'quv jarayonini samaraliroq va qiziqarli qiladi.

METODOLOGIYA

Teoretik metodlar tadqiqotning asosiy poydevorini tashkil etdi. O'zbekistonning baxshichilik san'ati va maktablari haqida mavjud bo'lgan ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, asosan quyidagi manbalarga tayanildi:

- Baxshichilik san'ati, uning tarixiy rivojlanishi va metodikasi bo'yicha mavjud monografiyalar, maqolalar, dissertatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar.
- Musiqashunoslik va etnomusiqa bo'yicha xalqaro va mahalliy ilmiy manbalar.
- Baxshichilik pedagogikasiga oid tadqiqotlar va metodik qo'llanmalar.

Ushbu manbalar yordamida baxshichilik maktablarining tarixi, pedagogik uslublari va zamonaviy ta'lim tizimidagi o'рни to'g'risida kengroq tasavvur yaratildi.

Empirik metodlar tadqiqotda real ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilishda muhim rol o'ynadi. Baxshichilik maktablarida faoliyat yuritayotgan ustozlar, baxshilar, musiqashunoslar va talabalar bilan intervyular o'tkazildi. Ushbu suhbatlar orqali baxshichilik maktablarining pedagogik yondashuvlari, ta'lim jarayonlari va ijro uslublari haqida to'liq ma'lumotlar olindi.

Baxshichilik san'ati ta'lim jarayonlarini, shuningdek, o'quvchilarning ijro faoliyatini kuzatish orqali o'rganish amalga oshirildi. Baxshilar va o'quvchilarni sahnada kuzatish, ularning ijro texnikasini va musiqiy bilimlarini baholash uchun qo'llanildi. Baxshichilik maktablarining ta'lim tizimi, pedagogik metodlari va ijro shakllarini o'rganishda tahliliy-metodologik yondashuvlar qo'llanildi. Ushbu yondashuv, turli baxshichilik maktablaridagi ta'lim jarayonlarini solishtirish, o'xshashlik va farqlarni aniqlash uchun zarur bo'ldi. Shu bilan birga, an'anaviy va zamonaviy yondashuvlarni tahlil qilish va ularning ijtimoiy madaniyatdagi roli o'rganildi.

XULOSA

O'zbekistonning baxshichilik san'ati, milliy musiqaning ajralmas qismi sifatida, o'zining boy tarixiy merosi, ijro texnikalari va pedagogik usullari bilan muhim ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqotda O'zbekistonning turli hududlaridagi baxshichilik maktablarining tarixi, rivojlanish bosqichlari, pedagogik metodlari va zamonaviy talablar asosida o'rganildi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, baxshichilik san'ati bugungi kunda nafaqat an'anaviy shakllarda, balki zamonaviy uslublarda ham rivojlanmoqda va kengaymoqda. Baxshichilik maktablarining o'ziga xos metodikasi, musiqiy asarlarni ijro etishdagi yondashuvlari, ta'lim jarayonida qo'llanilayotgan an'anaviy va zamonaviy usullar bu san'atning rivojlanishini davom ettiradi. Tadqiqotda aniqlangan eng muhim natijalar quyidagilardir:

- Baxshichilik maktablarining har biri o'zining o'zgacha pedagogik yondashuviga va musiqiy ijro shakllariga ega bo'lib, O'zbekistonning turli hududlarida an'anaviy va zamonaviy elementlarni birlashtiradi.

- Pedagogik metodlar va ta'lim tizimi, asosan, an'anaviy yondashuvlarga tayanadi, lekin zamonaviy texnologiyalarni integratsiya qilish orqali samaradorlikni oshirish mumkin.

- Baxshichilik san'ati, nafaqat xalq musiqa merosini saqlash, balki jamiyatda o'ziga xos madaniy ro'lni bajarishda ham muhim vosita hisoblanadi.

- Baxshichilikning zamonaviy shakllari, yangi texnologiyalar va innovatsion pedagogik metodlar yordamida rivojlanmoqda va bu san'atning yoshlar orasida keng tarqalishini ta'minlaydi.

Baxshichilik san'ati, O'zbekistonning milliy merosi sifatida, avloddan-avlodga o'tkazilishida davom ettirilishi lozim. Buning uchun, milliy musiqaning zamonaviy shakllari va an'anaviy ijro uslublari birlashtirgan o'quv dasturlari va resurslar yaratish zarur. Baxshichilik san'ati, xalq orasida va yoshlar o'rtasida ko'proq targ'ib qilinishi, uning ahamiyatini kuchaytiradi.

O'zbekistonning baxshichilik maktablari o'ziga xos pedagogik uslublari va ijro shakllariga ega. Har bir hududda o'ziga xos yondashuvlar mavjud bo'lib, ular xalq musiqasining saqlanishi va rivojlanishiga katta hissa qo'shmoqda. Ta'lim tizimi, ijro uslublari va pedagogik metodlar o'rtasidagi farqlar, baxshichilik san'atining turli shakllarda rivojlanishini ta'minlaydi. Shu bilan birga, zamonaviy texnologiyalarni ta'lim jarayoniga kiritish, baxshichilik san'atining global miqyosda kengayishiga imkon yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Jo'rayev, N. O'zbek xalq musiqa san'ati. Toshkent: O'qituvchi, 2002.
2. Nazarov, A. O'zbek musiqasida baxshichilik. Toshkent: Fan, 2010.
3. Sultonov, M. Baxshichilik san'ati va uning pedagogik roli. Toshkent: Ta'lim, 2017.
4. Выготский, Л. Обучение и развитие: психологические подходы. М.: Педагогика, 1978.
5. Зайцева, А. Умственное развитие и искусственный интеллект: для образования детей. М.: РАН, 2020.
6. Kudaibergenov, T. Pedagogik innovatsiyalar va yangi texnologiyalar: Teoriyalari va amaliyoti. Toshkent: Ta'lim, 2019.
7. Teece, D. Dynamic Capabilities and Strategic Management. Oxford: Oxford University Press, 2017.
8. Porter, M. The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press, 1990.
9. Qodirov, A. **Baxshichilik va uning tarixi.** Toshkent: Adabiyot, 2005.
10. Rahmatov, Sh. **Baxshichilik maktablarining o'ziga xos xususiyatlari.** Toshkent: Musiqa, 2014.